

Тамара ДРАГАНОВА
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”, България

**УЧИЛИЩНОТО ГЕОГРАФСКО ОБРАЗОВАНИЕ
В ХЪРВАТИЯ, МАКЕДОНИЯ И БЪЛГАРИЯ
В НОВИТЕ УСЛОВИЯ – СРАВНИТЕЛНИ АНАЛИЗИ
И ДИДАКТИЧЕСКИ ИНТЕРПРЕТАЦИИ**

Tamara DRAGANOVA
St Cyril and St Methodius University of Veliko Tarnovo

**SCHOOL GEOGRAPHY EDUCATION IN CROATIA,
MACEDONIA AND BULGARIA IN THE NEW CONDITIONS:
COMPARATIVE ANALYSES AND DIDACTIC INTERPRETATIONS**

The article presents comparative analyses and didactic interpretations of school geography education, based on the normative framework for three countries in South-East Europe. It also presents a content, situational and conceptual analysis of school geography education in Croatia, Macedonia and Bulgaria in the context of ongoing education reforms.

Keywords: comparative education; school geography education; normative framework; Croatia; Macedonia; Bulgaria.

Сравнителното образование е инструмент за планиране и организиране на образователни политики, образователни практики и оценка на образователни системи. Сравнителното образование между различни страни е възможност за споделен педагогически опит, описване, сравняване и съпоставяне, установяване на образователни тенденции и специфики, разкриване на исторически традиции и образователни зависимости, както и конкретизиране на сходни образователни явления и процеси в различни държави и региони. Сравнителните изследвания в съвременния период на развитие на образованието са „образователно богатство“, колаборация на чуждестранния образователен опит на различни нива (международно, регионално, национално и поднационално), глобално хранилище за образователни системи и сравнителни институционални анализи, научен обмен на образователни експертизи и критика, провокирани от процесите на демократизация и глобализация, диверсификация и диференциация, които са предпоставка за социален и икономически прогрес за всяка нация.

В сравнително-съпоставителен план на училищното географско образование между Хърватия, Македония и България има изследвания по различни детерминирани критерии, които проследяват и разкриват образователните специфики и сходствата в училищното географско образование. В трите страни протича образователна реформа, която е носител на образователни промене-

ни, модификации и глобална междукултурна диалогичност, на образователни политики и постижения за съхраняване на националните образователни традиции от една страна, а от друга страна са насочени навън към образователната глобализация и съвременните образователни тенденции и дигитални трансформации.

Разбирането, анализирането и оценяването на различните образователни системи в контекста на училищното географско образование, образователните политики и практики на Хърватия, Македония и България ще даде възможност за мултиплициране и екстраполиране на сравнителните резултати за успешни и отговорни, стратегически и рационални решения именно в условия на реформа. Обектът на настоящата статия е училищното географско образование в трите страни, а предметът на изследване е сравняване по определени критерии за общообразователната подготовка – 1) наименование на учебния предмет; 2) съществуване като самостоятелен учебен предмет в образователната система; 3) структурен модел на училищното географско образование; 4) въвеждане в сила на променените учебни програми за училищната география; 5) хорариум учебни часове по класове, етапи и степени; 6) междупредметни връзки; 7) модел на конструиране на учебна програма; 8) реквизит на учебни програми; 9) насоки за обучение и методи на преподаване.

В трите страни **наименованието на учебния предмет** за основното и средното образование е следното:

- Хърватия: „**Geografija**“ (География);
- Македония: „**Географија**“ (География);
- България: „**География и икономика**“ (Драганова 2015: 142).

В ретроспективен план преди образователната реформа в изследваните страни се констатира различия в наименованието на училищния учебен предмет и при трите страни: Хърватия – „География“/„Землеописание“ (от 2005 г. е само *География* за двете образователни степени); Македония – „География“; България – „География и икономика“ (Драганова 2017: 36), (Драганова 2017: 307). След образователните промени се наблюдава едно и също наименование на учебния предмет в Хърватия и Македония, а в България се запазва бинарната номенклатура „География и икономика“, въведено през 2000 г. отново след образователна реформа без нормативна и методическа обосновка в нито един процедурен документ. Учебният предмет „География“ в българското училище като наименование присъства още в първите учебни програми, а неговото поимено трансформиране става през 2000 г.

Контент-анализът на учебните планове и програми разкрива въвеждането на **учебния предмет „География“ като самостоятелен учебен предмет в образователната система** от различни класове: за Хърватия и България е от V клас, а при Македония – от VI клас.

По критерий **структурен модел на училищното географско образование** се констатира три различни модела за изследваните страни, което не

позволява тяхното групиране, а е индикация за нормативно и структурно-съдържателно разнообразие и последващи специфики:

– структурен модел **4+4**: Хърватия [ОО(V+VI+VII+VIII)+ГО(1+2+3+4)];

– структурен модел **4+2**: Македония [ОО(VI+VII+VIII+IX)+ГО(1+2)];

– структурен модел **3+3**: България [ОО(V+VI+VII)+ГО(VIII+IX+X)].

(Драганова 2017: 480; Kurikulum nastavnog predmeta za osnovne škole i gimnazije 2019: 2; Учебен план 2020: 1–2; Учебен план 2022: 1–2; Дерменджиева, Драганова 2022: 90)

**Забележка: ОО – основно образование, ГО – гимназиално образование (средно образование); 1-2-3-4 – гимназиални класове, 1 – първи гимназиален клас, 2-ри гимназиален клас, 3-ти гимназиален клас, 4-ти гимназиален клас.*

Ситуационният анализ на трите различни структурни модела разкрива няколко нормативни специфики: най-много като учебни години за изучаване на училищната география са отделени в Хърватия – общо 8 уч. години, равномерно разпределени между двете образователни степени – 4 на 4 уч. години; най-много като уч. години се изучава география в гимназиалния етап и класове в Хърватия – общо 4 уч. години; в Македония и България се изучава географията в двете образователни степени еднакво - общо 6 уч. години; най-малко като уч. години за изучаване на география в гимназиалния етап се отличава Македония – само 2 уч. години; в България и за двете образователни степени се изучава географията равномерно – по 3 уч. години.

Констатират се различия в трите страни и по критерий - **въвеждане в сила на променените учебни програми** за училищната география (общообразователна подготовка). Въвеждането в сила на учебните програми за първия клас, в който се изучава учебния предмет „География“ в трите страни е в различна учебна година, като най-късно се въвежда в Хърватия – от учебната 2019/2020 год., в Македония от учебната 2015/2016 год. и в България от учебната 2016/2017 год.

Въвеждането на новите учебни програми в България и Хърватия се осъществява поетапно, плавно и целенасочено, а при Македония се наблюдава поетапно въвеждане, но с по-големи интервали на прилагане (таблица 1.). Най-актуални промени в учебните програми се констатират при Хърватия и България, докато учебните програми в Македония за гимназиалното образование не са актуализирани повече от 20 год.

**Етапно въвеждане на учебните програми за училищната география
в изследваните страни – общообразователна подготовка**
(Дерменджиева, Драганова 2021: 602–603),
(Dermendzhieva, Draganova 2020: 99)

Таблица № 1.

СТРАНИ	ХЪРВАТИЯ	МАКЕДОНИЯ	БЪЛГАРИЯ
КЛАСОВЕ	В СИЛА ОТ УЧЕБНАТА ГОДИНА		
V	2019/2020	–	2016/2017 изм. и доп. в сила от 2021/2021
VI	2020/2021	2015/2016	2017/2018 изм. и доп. в сила от 2022/2023
VII	2021/2022	2018/2019	2018/2019
VIII	2022/2023	2018/2019	2017/2018
IX	2019/2020 първи гимназиален клас	2018/2019	2018/2019
X	2020/2021 втори гимназиален клас	2001/2002 първи гимназиален клас	2019/2020
XI	2020/2021 трети гимназиален клас	2002/2003 втори гимназиален клас	–
XII	2021/2022 четвърти гимназиален клас	–	–

По критерий – *хорариум учебни часове по класове, етапи и степени на образование* се наблюдава единствено промени в България в позитивен резонанс относно седмичния и годишния хорариум учебни часове. В общата сравнителна рамка по изследвания критерий страните могат да бъдат класирани в посока от най-много учебни часове за училищната география – 1. *Хърватия* (536,5 уч. ч.=262,5[ОО]+274ГО), 2. *Македония* (432 уч. ч.=288[ОО]+144[-ГО]) и 3. *България* (370 уч. ч.=208[ОО]+162ГО) – табл. 2, табл. 3, табл. 4. Годишният и седмичен хорариум учебни часове за географското образование са останали устойчиви във времето и след образователната реформа в Хърватия и Македония. В България общия хорариум учебни часове по география и икономика са с най-ниски стойности, като намалението спрямо другите две страни е при учебните часове за основното образование – прогимназиален етап. В Хърватия и Македония преди и след образователната реформа е съхранен хорариума учебни часове по география и за двете образователни степени (Драганова 2015: 149), (Драганова 2021: 633).

**Седмичен и годишен хорариум задължителни учебни часове
по учебния предмет *География* в Хърватия по учебни програми
(Драганова 2021: 633)**

Таблица № 2.

ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ (ОО)				
Клас	5	6	7	8
брой учени часове седмично	1,5	2	2	2
брой учени часове годишно	52,5	70	70	70
ОБЩО – основно образование	262,5 учебни часа			
ГИМНАЗИАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ (ГО)				
гимназиален клас	1	2	3	4
брой учени часове седмично	2	2	2	2
брой учени часове годишно	70	70	70	64
ОБЩО – гимназиално образование	274 учебни часа			
ОБЩО БРОЙ УЧ. ЧАСОВЕ ЗА ОСНОВНОТО И ГИМНАЗИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	536,5 учебни часа			

**Седмичен и годишен хорариум задължителни учебни часове
по учебния предмет *География* в Македония по учебни програми
(Драганова 2017: 483; Бюро за развитие на образованието, Македония)**

Таблица № 3.

ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ (ОО)				
Клас	VI	VII	VIII	IX
брой учени часове седмично	2	2	2	2
брой учени часове годишно	72	72	72	72
ОБЩО – основно образование	288 учебни часа			
ГИМНАЗИАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ (ГО)				
гимназиален клас	1	2	–	–
брой учени часове седмично	2	2	–	–
брой учени часове годишно	72	72	–	–
ОБЩО – гимназиално образование	144 учебни часа			
ОБЩО БРОЙ УЧ. ЧАСОВЕ ЗА ОСНОВНОТО И ГИМНАЗИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	432 учебни часа			

**Седмичен и годишен хорариум задължителни учебни часове
по учебния предмет *География* в България по учебни програми
(Наредба № 4 2015: 7), (изм. Наредба № 4 2020: 2–3),
(Дерменджиева, Драганова 2022: 89–91)**

Таблица № 4.

ОСНОВНО ОБРАЗОВАНИЕ (ОО)			
Клас	V	VI	VII
брой учени часове седмично	2 (1,5)	2	2
брой учени часове годишно	68* (51)	68	72
ОБЩО – основно образование	208 учебни часа/*191 уч. ч. за уч. 2021/2022 г.		
ГИМНАЗИАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ (ГО)			
гимназиален клас	VIII	IX	X
брой учени часове седмично	1	1	2,5
брой учени часове годишно	36	36	90
ОБЩО – гимназиално образование	162 учебни часа		
ОБЩО БРОЙ УЧ. ЧАСОВЕ ЗА ОСНОВНОТО И ГИМНАЗИАЛНОТО ОБРАЗОВАНИЕ	370 учебни часа *353 уч. ч.		

**Забележка: от учебната 2022/2023 г. учебните часове в V клас ще са 2 уч. ч. седмично (проект). Към учебната 2021/2022 г. в V клас учебните часове са 1,5 уч. ч. седмично и 51 уч. ч. годишно.*

В учебните програми на Хърватия, Македония (само за гимназиалните класове) и България са представени *междупредметните връзки*, но най-обстойно разписани по групи ключови компетентности и активни глаголи са в учебните програми по „География и икономика“ в България. Учебната програма в Хърватия включва цялостен концептуален модел на междупредметните връзки по предметни области, учебни предмети и тематични компетенции.

Учебните програми в България и Хърватия са ориентирани към прилагане на компетентностния подход и Европейската квалификационна рамка, съобразно групите ключови компетентности и идеята за учене през целия живот. В Хърватия е реализирана образователна реформа с преход към системата на компетентност, съобразно социално-културните ценности, историята и традициите на хърватското училищно образование и е съхранен структурния програмен модел (Драганова 2017: 322). Новите учебни програми в Хърватия се отличават с модела на концептуално ситуиране, базирано на четири интегративни основи: *пространствена идентичност, организации и процеси, устойчивост и обхват* (Kurikulum Hrvatskoj 2019: 8).

Учебните програми по география в Хърватия, Македония и България включват в различна количествена и компетентностна степен прилагането на

теренна работа, наблюдения в природата, посещение на фабрика и изследване на родния край. Най-силно е застъпен патриотичния нюанс на обучение и краеведския принцип в учебните програми в Македония.

Ситуационният анализ представя общото между трите страни при учебните програми за география по отношение на спираловидно-концентричната и линейната структура (*смесен модел*) с ясно разпознаваеми елементи на приемственост и системност, комплексност и усложненост на структурно-съдържателния конструкт (Драганова 2015: 142).

Учебните програми на изследваните страни се отличават с голямо разнообразие по структура и съдържание и не могат да бъдат групирани. В учебните програми е включен много голям общ брой и *разностранен реквизит*: кратко представяне, въведение, описание на учебната дисциплина, възпитателно-образователни цели в обучението и преподаването на география, цели, конкретни цели, задачи, структурно-организационни области по предмета география, нива на усвояване по класове и концепции, теми, хорариум учебни часове, очаквани резултати от обучението за постигане на общообразователна подготовка в края на класа, учебно съдържание, съдържание за постигане на образователни резултати, дейности и методи, теми, компетентности като очаквани резултати от обучението, нови понятия, препоръчително процентно разпределение на задължителните учебни часове, допълнителни уточнения, методически насоки за характеристика на географски обекти по правило, специфични методи и форми за оценяване на постиженията на учениците, дейности за придобиване на ключовите компетентности, междупредметни връзки, връзки с други предмети и междупредметни теми, литература, дидактически препоръки, препоръки за постигане на възпитателно-образователни резултати, оценяване постиженията на учениците, пространствени условия за реализиране на учебната програма, стандарт за педагогически персонал, начало на прилагане на учебната програма, подпис и дата на утвърждаване на учебната програма и др. (Учебни програми 2016, 2017, 2018, 2020).

Учебните програми по география са насочени към прилагане на интерактивни *методи на преподаване*, на проблемния и изследователския метод, мозъчна атака, дискусия и др.; използване на географски карти, атласи, глобуси, диаграми, графики и др.; развиване на практическите умения; използване на литература с географско съдържание и прилагане на географски знания, умения и компетенции за решаване на проблеми и формиране на критическо мислене; работа по проекти и изследователски задачи; прилагане на индивидуална и групово работа; използване на ИКТ и др. (Дерменджиева, Драганова 2017: 197).

Сравнителното образование за училищната география в Хърватия, Македония и България разкрива чуждестранния образователен опит, концептуални модели и ситуационни образователни явления, които се явяват образци, решения и перспективи в условия на продължаваща образователна реформа и последващите ги текущи промени.

БИБЛИОГРАФИЯ

Дерменджиева, Драганова 2017: Дерменджиева, С., Т. Драганова. Сравнителен анализ на обучението по география на страните в средното училище по детерминирани показатели и критерии в 11 европейски страни. – В: Сборник от Годишна университетска научна конференция, Велико Търново, 1–2 юни 2017 г. Велико Търново, ИК на НВУ „Васил Левски“, 2017, 184–198. / **Dermendzhieva, Draganova 2017:** Dermendzhieva, S., T. Draganova. Sravnitelnen analiz na obuchenieto po geografija na stranite v srednoto uchilishte po determinirani pokazateli i kriterii v 11 evropeyski strani. – V: Sbornik ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Veliko Tarnovo, 1–2 yuni 2017 g. Veliko Tarnovo, IK na NVU „Vasil Levski“, 2017, 184–198.

Дерменджиева, Драганова 2021: Дерменджиева, С., Т. Драганова. Относно „промените“ в новата програма по география и икономика за V клас. Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция 27–28 май 2021 година, Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2021, 601–613. / **Dermendzhieva, Draganova 2021:** Dermendzhieva, S., T. Draganova. Otnosno „promenite“ v novata programa po geografija i ikonomika za V klas. Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya 27–28 may 2021 godina, Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2021, 601–613.

Дерменджиева, Драганова 2022: Дерменджиева, С., Т. Драганова. Обучението по география на страните. Методически анализи и интерпретации. Велико Търново, Издателство „ИТИ“, 2022 г., 331 с. / **Dermendzhieva, Draganova 2022:** Dermendzhieva, S., T. Draganova. Obuchenieto po geografija na stranite. Metodicheski analizi i interpretatsii. Veliko Tarnovo, Izdatelstvo „ITI“, 2022 g., 331 s.

Драганова 2015: Драганова, Т. Географското образование в Република Хърватия. – В: Сб. от Годишна университетска научна конференция, Научно направление „Педагогически и хуманитарни науки“, Велико Търново, 16–17 юли 2015 г. Велико Търново, ИК на НВУ „Васил Левски“, 2015, т. 3, 147–160. / **Draganova 2015:** Draganova, T. Geografskoto obrazovanie v Republika Harvatiya. – V: Sb. ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Nauchno napravlenie „Pedagogicheski i humanitarni nauki“, Veliko Tarnovo, 16–17 yuli 2015 g. Veliko Tarnovo, IK na NVU „Vasil Levski“, 2015, t. 3, 147–160

Драганова 2015: Драганова, Т. Обучението по „География на страните“ в Р България, Р Хърватия, Р Словения, Ф Босна и Херцеговина и БЮР Македония - сравнителни ракурси. – В: Сборник от Годишна университетска научна конференция, Научно направление „Педагогически и хуманитарни науки“, Велико Търново, 16–17 юли 2015 г. Ред. И. Георгиева. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2015, т. 3, 131–146. / **Draganova 2015:** Draganova, T. Obuchenieto po „Geografija na stranite“ v R Balgariya, R Harvatiya, R Sloveniya, F Bosna i Hertsegovina i BYuR Makedoniya - sravnitelni rakursi. – V: Sbornik ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya, Nauchno napravlenie „Pedagogicheski i humanitarni nauki“, Veliko Tarnovo, 16–17 yuli 2015 g. Red. I. Georgieva. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2015, t. 3, 131–146.

Драганова 2017: Драганова, Т. Ситуационен анализ на учебното съдържание по „География на страните“ в Р. Сърбия и Р. Хърватия. – В: Сборник от X научна конференция „България, българите и Европа – мит, история и съвремие“. Исторически факултет на ВТУ „Св. св. Кирил и Методий“, Велико Търново, 6.11.2015 г. Ред. Н. Кънев. Велико Търново: УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, т. X, с. 317–325.

Драганова 2017: Драганова, Т. Сравнителен анализ на географското образование в България, Хърватия, Македония и Сърбия. – В: Сборник от Пета международна научна конференция „Балканите – език, история, култура“, Велико Търново, 23–24 октомври 2015 г. Велико Търново, УИ „Св. св. Кирил и Методий“, 2017, т. V, 476–488. / **Draganova 2017:** Draganova, T. Situatsionen analiz na uchebnoto sadarzhание po „Geografiya na stranite“ v R Sarbiya i R Harvatiya. – V: Sbornik ot H nauchna konferentsiya „Balgariya, bulgarite i Evropa – mit, istoriya i savremie“. Istoricheski fakultet na VTU „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, Veliko Tarnovo, 6.11.2015 g. Red. N. Kanev. Veliko Tarnovo: UI „Sv. sv. Kiril i Metodiy“, 2017, t. H, 317–325.

Драганова 2017: Драганова, Т. Сравнителен анализ на обучението в Балканите по „География на страните“. Дисертационен труд, 2017. / **Draganova 2017:** Draganova, T. Sravnitelnen analiz na obuchenieto v Balkanite po „Geografiya na stranite“. Disertatsionen trud, 2017.

Драганова 2017: Драганова, Т. Сравнителен анализ на обучението в Балканите по „География на страните“. Автореферат, 2017. / **Draganova 2017:** Draganova, T. Sravnitelnen analiz na obuchenieto v Balkanite po „Geografiya na stranite“. Avtoreferat, 2017.

Драганова 2021: Драганова, Т. Образователните промени в училищната география на Хърватия – съвременни концепции и дидактически модели. Сборник доклади от Годишна университетска научна конференция 27–28 май 2021 година, Електронно издание. Велико Търново: Издателски комплекс на НВУ „Васил Левски“, 2021, 629–636. / **Draganova 2021:** Draganova, T. Obrazovatelnite promeni v uchilishnata geografiya na Harvatiya – savremenni kontseptsii i didakticheski modeli. Sbornik dokladi ot Godishna universitetska nauchna konferentsiya 27–28 may 2021 godina, Elektronno izdanie. Veliko Tarnovo: Izdatelski kompleks na NVU „Vasil Levski“, 2021, 629–636.

Наредба 2015: Наредба № 4 от 30 ноември 2015 г. за учебния план. / **Naredba 2015:** Naredba № 4 ot 30 noemvri 2015 g. za uchebniya plan.

Наредба 2020: Наредба за изменение и допълнение на Наредба № 4 от 2015 г. за учебния план (ДВ, бр. 94 от 2015 г.) издадена от министъра на образованието и науката обн. дв. бр. 76 от 28.08.2020 г. / **Naredba 2020:** Naredba za izmenenie i dopalnenie na Naredba № 4 ot 2015 g. za uchebniya plan (DV, br. 94 ot 2015 g.) izdadena ot ministara na obrazovanieto i naukata obn. dv. br. 76 ot 28.08.2020 g.

Учебен план за гимназиалното образование (за средното образование) за учебната 2020/2021 г., Македония. / Ucheben plan za gimnazialnoto obrazovanie (za srednoto obrazovanie) za uchebnata 2020/2021 g., Makedonia.

Учебен план на деветгодишното основно образование за учебната 2022/2023 г., Македония. / Ucheben plan na devetgodishnoto osnovno obrazovanie za uchebnata 2022/2023 g., Makedonia.

Учебна програма 2017: Учебна програма по география и икономика за IX клас (общообразователна подготовка), 2017. / Uchebna programa 2017: Uchebna programa po geografiya i ikonomika za IX klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2017.

Учебна програма по география и икономика за V клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2021/2022 г. / Uchebna programa po geografiya i ikonomika za V klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2020 g., v sila ot uchebnata 2021/2022 g.

Учебна програма по география и икономика за VI клас (общообразователна подготовка), 2020 г., в сила от учебната 2022/2023 г. / Uchebna programa po geografiya

i iкономика за VI klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2020 g., v sila ot uchebnata 2022/2023 g.

Учебна програма по география и икономика за VII клас (общообразователна подготовка). 2017. / Uchebna programa po geografija i ikonomika za VII klas (obshtoobrazovatelna podgotovka). 2017.

Учебна програма по география и икономика за VIII клас (общообразователна подготовка). 2016. / Uchebna programa po geografija i ikonomika za VIII klas (obshtoobrazovatelna podgotovka). 2016.

Учебна програма по география и икономика за X клас (общообразователна подготовка), 2018. / Uchebna programa po geografija i ikonomika za X klas (obshtoobrazovatelna podgotovka), 2018.

Dermendzhieva, Draganova 2020: Dermendzhieva, S., T. Draganova. Education and traditions in the study of geography of Bulgaria. – В: International Scientific Refereed Online Journal with Impact Factor SocioBrains, February 2020, ISSUE 66, pp. 98-104.

Kurikulum nastavnog predmeta za osnovne škole i gimnazije, Republici Hrvatskoj, 2019.

<https://www.bro.gov.mk> – Бюро за развитие на образованието, Македония (15.03.2022).